

Beata Szabała

RELIGIOSITY OF ADULTS WITH VISUAL DISABILITIES – A MULTIDIMENSIONAL APPROACH

Religijność dorosłych z niepełnosprawnością wzrokową – ujęcie wielowymiarowe

ORCID: <https://orcid.org/0000-002-1154-4690> E-mail: beata.szabala@mail.umcs.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2024.34.09>

Wprowadzenie

Religijność jest zjawiskiem wielowymiarowym, uwzględniającym nie tylko przekonania czy praktyki religijne, ale także uczucia i subiektywne preferencje człowieka w kontekście akceptowania, przeżywania i ekspresji religijności¹. Tę wielowymiarowość podkreślają różne ujęcia religijności, wśród których na uwagę zasługują centralność religijności, emocje względem Boga i przekonania postkrytyczne.

W modelu centralności religijności S. Hubera religijność jest konstruktem psychologicznym, wyjaśnianym jako zdolność jednostki do interpretowania i konstruowania rzeczywistości z uwzględnieniem znaczeń religijnych. Im bardziej nadrzędne miejsce w hierarchii innych konstruktorów zajmuje konstruktor religijny, tym pełni większą rolę w postrzeganiu i interpretowaniu rzeczywistości². Centralność religijności obejmuje pięć wymiarów. Pierwszy z nich to zainteresowanie problematyką religijną, które wyraża poznawczy, intelektualny stosunek podmiotu do treści religijnych. Drugi wymiar – przekonania religijne – jest subiektywną oceną prawdopodobieństwa istnienia rzeczywistości nadprzyrodzonej i intensywności postawy otwartości w odniesieniu do różnych form transcendencji. Modlitwa jest wymiarem mierzącym zdolność człowieka do nawiązania indywidualnego, osobowego dialogu z Bogiem, jak również zaangażowania w rytualne praktyki modlitewne. Doświadczenie religijne informuje na temat indywidualnego przekonania o istnieniu świata transcendentalnego i o tym, jak często rzeczywistość nadprzyrodzona staje się elementem ludzkiego doświadczenia. Natomiast ostatni z wymiarów – kult – określa społeczne zakorzenienie religijności³.

Innym ujęciem religijności są emocje względem Boga, które pojawiają się w różnych kontekstach religijnych. S. Huber zaproponował, by dokonać kategoryzacji emocji religijnych odwołując się do dwóch kryteriów. Pierwsze z nich polega na różnicowaniu emocji względem Boga na podstawie znanego w psychologii podziału na emocje pozytywne i negatywne. Natomiast drugie kryterium zakłada, że treści emocji przeżywanych względem Boga odnoszą się do trzech kategorii teologicznych, które są istotne w systemach religii abrahamistycznych, tj. świętość, opatrność, sprawiedliwość. Zależnie od wartościowania każdej z trzech wymienionych kategorii, człowiek może doświadczać różnych emocji. Świadomości tego, że Bóg jest sprawiedliwy towarzyszy poczucie winy, wstyd, lęk lub radość, szczęście, uwolnienie od winy. Natomiast postrzeganie Boga jako świętego, wszechmocnego może być powiązane z szacunkiem, czcią, ale również z lękiem i obawą⁴.

Interesującym ujęciem religijności jest model religijnych stylów poznawczych (nazywanych także przekonaniem postkrytycznymi) D. Hutsebauta. Autor wyróżnił cztery religijne

¹ B. Zarzycka, A. Tychmanowicz, *Wiara i siła. Religijność w procesach koherencji*, Wyd. UMCS, Lublin 2015, s. 12.

² B. Zarzycka, *Polska adaptacja Skali Centralności Religijności S. Hubera*, [w:] M. Jarosz (red.) *Psychologiczny pomiar religijności*, Wyd. KUL, Lublin 2011, s. 234-235.

³ D. Krok, *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Wyd. UO, Opole 2009, s. 24-25.

⁴ B. Zarzycka, *Przekonania postkrytyczne a emocje względem Boga. Eksploracyjne badania w próbie polskiej*, „Polskie Forum Psychologiczne” 2012, nr 17(2), s. 347.

style poznawcze – ortodoksję, krytykę zewnętrzną, relatywizm, wtórną ufność. Ortodoksja cechuje się literalnym myśleniem o zagadnieniach religijnych oraz uwzględnianiem transcendencji. Osoby preferujące ten styl dążą do redukcji lęku przed czymś nieznanym, co współwystępuje z wysokim stopniem religijnej pewności oraz pozytywnymi i negatywnymi emocjami w kontakcie z przekonaniami religijnymi. Krytyka zewnętrzna to również literalne myślenie o zagadnieniach religijnych, ale przy jednoczesnym zaprzeczaniu istnienia transcendencji. Osoby prezentujące ten styl dosłownie interpretują treści religijne. Dla relatywizmu typowe jest odrzucenie rzeczywistości transcendentnej oraz przekonanie, iż treści religijne mogą posiadać znaczenie symboliczne. Osoby preferujące ten styl nie uznają istnienia transcendencji, ale przejawiają skłonność do metaforycznego myślenia o religii. Wtórna ufność charakteryzuje się uznaniem transcendencji i przekonaniem, że możliwa jest symboliczna interpretacja treści religijnych. Osoby posługujące się tym stylem myślenia dążą do reinterpretacji informacji religijnych⁵.

Zaprezentowane ujęcia religijności wskazują na różne propozycje konceptualizacji tego pojęcia. W ich świetle religijność jawi się jako konstrukt wielowymiarowy, który powinien być analizowany z wielu perspektyw, co też uczyniono w niniejszym projekcie badawczym, poświęconym religijności dorosłych niewidomych i słabowidzących. Eksplorowanie religijności osób z niepełnosprawnością ma nie tylko znaczenie poznawcze, ale także praktyczne. Z dotychczasowych badań wynika, że religijność jest znaczącym czynnikiem kształtującym przystosowanie do niepełnosprawności⁶. Sprzyja konstruktywnej zmianie stosunku do życia, także w kontekście podejścia do posiadanej niepełnosprawności⁷. Poza tym wykazuje pozytywne powiązania m.in. z samooceną, nadzieją, zaś negatywnie z lękiem i depresją⁸.

1. Badania własne

a/. Cel pracy i problemy badawcze

Celem opracowania jest dokonanie charakterystyki religijności dorosłych niewidomych i słabowidzących w ujęciu wielowymiarowym. Poszukiwania badawcze zostały ukierunkowane przez następujące pytania:

1. Jaką centralnością religijności cechują się badani niewidomi i słabowidzący?
2. Jakie emocje względem Boga są udziałem badanych niewidomych i słabowidzących?
3. Jakie style myślenia religijnego ujawniają badani niewidomi i słabowidzący?

Literatura zawierająca wyniki eksploracji dotychczas zrealizowanych w przedmiotowej problematyce nie pozwala sformułować hipotez badawczych, ponieważ nie prowadzono badań nad religijnością osób z niepełnosprawnością wzrokową w ujęciu wielowymiarowym. O ile na gruncie polskim są dostępne badania dotyczące centralności religijności dorosłych niewidomych i słabowidzących⁹, o tyle ich emocje w stosunku do Boga oraz style myślenia religijnego nie były poddawane empirycznym dociekaniom. Stąd też problemy badawcze sformułowano jako pytania diagnostyczne¹⁰.

b/. Metoda badań

---

⁵ D. Krok, *Religijność a jakość życia...*, s. 24-25.

⁶ B. N. Aydoğdu, *Disability and spirituality*, „Spiritual Psychology and Counseling” 2019, vol. 4(2), p. 189; C. Peter, P. C. Müller, R.A. Cieza, A. S. Geyh, *Psychological resources in spinal cord injury: a systematic literature review*, „Spinal Cord” 2012, vol. 50(3), p. 192; D. Hodge, C. Reynolds, *Spirituality among people with disabilities: a nationally representative study of spiritual and religious profiles*, „Health and Social Work” 2019, vol. 44(2), p. 76.

⁷ B. N. Aydoğdu, *Disability and spirituality...*, p. 189.

⁸ D. Hodge, C. Reynolds, *Spirituality among people...*, p. 76.

⁹ B. Szabała, *Religijność osób z niepełnosprawnością wzrokową. Struktura i uwarunkowania*, Wyd. UMCS, Lublin 2017, s. 186.

¹⁰ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wyd. Impuls, Kraków 2009, s. 28.

W badaniach zastosowano Skalę Centralności Religijności (C-15) S. Hubera, Skalę Emocji względem Boga (EtG) S. Hubera oraz Skalę Przekonań Postkrytycznych (PCBS) D. Hutsebauta. Skala Centralności Religijności S. Hubera, w polskiej adaptacji B. Zarzyckiej, jest miarą centralności religijności, czyli pozycji systemu konstruktów religijnych w osobowości człowieka. Skala C-15 zawiera wynik ogólny i pięć podskal: Zainteresowanie problematyką religijną, Przekonania religijne, Modlitwa, Doświadczenie religijne, Kult. Cechują ją satysfakcjonujące właściwości psychometryczne. Współczynniki rzetelności α -Cronbacha wahają się w granicach 0,82-0,93¹¹.

Skala Emocji do Boga S. Hubera, zaadaptowana do warunków polskich przez B. Zarzycką i R. P. Bartczuka, przeznaczona jest do diagnozy emocji doświadczanych w stosunku do Boga. Polska wersja Skali EtG obejmuje cztery podskale: Emocje pozytywne, Gniew, Lęk, Poczucie winy¹². Jej właściwości psychometryczne są zadowalające. Wskaźniki rzetelności (α -Cronbacha, λ 6-Guttmana) mieszczą się w przedziale od 0,59 do 0,97¹³.

Skala Przekonań Postkrytycznych D. Hutsebauta, w polskiej adaptacji R. P. Bartczuka, M. P. Wiechetka i B. Zarzyckiej, służy do pomiaru stylów myślenia religijnego. Zawiera cztery podskale: Ortodoksja, Krytyka zewnętrzna, Relatywizm, Wtórna naiwność¹⁴. Skala PCBS posiada satysfakcjonujące właściwości psychometryczne. Współczynniki rzetelności α -Cronbacha osiągają wartość od 0,50 do 0,90¹⁵.

Dane socjodemograficzne i medyczne zebrano za pomocą metryczki.

c/. Charakterystyka badanych

W badaniach uczestniczyło 60 respondentów niewidomych i 57 słabowidzących. W obu grupach ponad połowę stanowili mężczyźni (odpowiednio: 35=58,33%, 35=61,40%). Jeśli chodzi o kobiety, to 25 (41,67%) było osobami niewidomymi a 22 (38,60%) osobami ze słabym widzeniem. Wiek badanych mieścił się pomiędzy 18 a 36 rokiem życia. Średnia wieku respondentów niewidomych wynosiła 22,55 lat a średnia wieku respondentów słabowidzących 21,44 lat. Wszyscy zadeklarowali przynależność do kościoła rzymskokatolickiego¹⁶. Najwięcej badanych niewidomych i słabowidzących legitymowało się wykształceniem średnim (odpowiednio: 52=86,67%, 43=75,44%), a niemal wszyscy byli stanu wolnego (odpowiednio: 58=96,67%, 54=94,74%). W obu grupach przeważali mieszkańcy wsi, których było 24 (40,00%) wśród osób niewidomych i 29 (50,88%) wśród osób ze słabym widzeniem. Prawie 1/3 badanych pochodziła z dużych miast (odpowiednio: 18=30,00%, 18=31,56%), zaś małe miasta zamieszkiwało 18 (30,00%) badanych niewidomych i 10 (17,54%) ze słabym widzeniem. Respondenci niewidomi to przede wszystkim osoby posiadające poczucie światła (27=45,00%) lub pozbawione poczucia światła (20=40,00%), natomiast wśród respondentów ze słabym widzeniem najliczniej reprezentowane były osoby z ostrością wzroku w granicach od 0,3 do 0,1 (38=66,67%).

3. Wyniki badań własnych

Zebrany materiał empiryczny upoważnia do stwierdzenia, że występują istotne statystycznie różnice pomiędzy badanymi w zakresie centralności religijności. Respondenci niewidomi w porównaniu z respondentami ze słabym widzeniem charakteryzują się znacznie wyższą religijnością w aspekcie zachowań religijnych reprezentowanych przez koncepcję centralności

¹¹ B. Zarzycka, *Polska adaptacja...*, s. 239-242.

¹² B. Zarzycka, A. Tychmanowicz, *Wiara i siła...*, s. 72-73.

¹³ B. Zarzycka, R. P. Bartczuk, *Polska adaptacja Skali Emocji do Boga (EtG) S. Hubera*, [w:] M. Jarosz (red.) *Psychologiczny pomiar religijności*, Wyd. KUL, Lublin 2011, s. 279-282.

¹⁴ R. P. Bartczuk, M. P. Wiechetek, B. Zarzycka, *Skala Przekonań Postkrytycznych...*, s. 218.

¹⁵ *Ibidem*, s. 209-212.

¹⁶ W badaniach ograniczono się do wyznawców religii chrześcijańskiej, co jest związane z charakterem zastosowanych narzędzi badawczych.

religijności ($t=2,21$; $p<0,029$). Badani niewidomi istotnie częściej nawiązują osobowy dialog z Bogiem poprzez praktyki modlitewne ($t=2,45$; $p<0,016$), wykazują zdecydowanie silniejsze przekonania na tematy religijne ($t=2,22$; $p<0,028$) oraz w istotnie większym zakresie uczestniczą we wspólnotowych formach kultu ($t=1,99$; $p<0,048$). Poza tym ujawniają tendencję do poznawczej i intelektualnej konfrontacji z treściami religijnymi ($t=1,81$; $p\sim 0,072$). Respondenci z obu grup nie różnią się istotnie statystycznie czy też na poziomie zbliżonym do istotności pod względem doświadczenia religijnego (tab. 1).

Tabela 1. Centralność religijności badanych niewidomych i słabowidzących – średnie arytmetyczne, odchylenia standardowe, istotność różnic

Centralność religijności	Niewidomi		Słabowidzący		Istotność różnic		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Zainteresowanie problematyką religijną	3,01	0,92	2,68	1,03	1,81	115	0,072~
Przekonania religijne	4,21	0,99	3,79	1,03	2,22	115	0,028*
Modlitwa	3,72	1,14	3,21	1,12	2,45	115	0,016*
Doświadczenie religijne	2,83	1,13	2,64	0,97	1,00	115	0,318
Kult	3,62	1,12	3,19	1,20	1,99	115	0,048*
Wynik ogólny	3,48	0,91	3,10	0,93	2,21	115	0,029*

~ tendencja do istotności statystycznej; * istotne statystycznie

Szczegółowy rozkład wyników przeliczonych ujawnia, że najwięcej badanych niewidomych (68,33%) i słabowidzących (64,91%) cechuje się umiarkowaną centralnością, wyniki niskie i wysokie dotyczą od 14 do 21% respondentów z obu grup. Podobną strukturę wartości przeliczonych zauważa się w podskalach Kult, Zainteresowanie problematyką religijną i Modlitwa. Na tym tle interesująco przedstawiają się wyniki przeliczone uzyskane w podskalach Przekonania religijne i Doświadczenie religijne. Ponad 80% badanych niewidomych i około 60% słabowidzących cechuje się umiarkowanymi przekonaniem dotyczącymi treści religijnych. Wysokie nasilenie takich przekonań dotyczy jedynie respondentów ze słabym widzeniem (23%). Niemal identyczną sytuację obserwuje się w zakresie doświadczenia religijnego (tab. 2).

Tabela 2. Centralność religijności badanych niewidomych i słabowidzących – rozkład wyników przeliczonych¹⁷

Centralność religijności	Wyniki	Niewidomi		Słabowidzący	
		N	%	N	%
Zainteresowanie problematyką religijną	Niskie	12	20,00	6	10,53
	Przeciętne	37	61,67	41	71,83
	Wysokie	11	18,33	10	17,54
Przekonania religijne	Niskie	10	16,67	11	19,30
	Przeciętne	50	83,33	33	57,89
	Wysokie	-	-	13	22,81
Modlitwa	Niskie	11	18,33	11	19,30
	Przeciętne	39	65,00	30	52,63
	Wysokie	10	16,67	16	28,07
Doświadczenie religijne	Niskie	11	18,33	12	21,05
	Przeciętne	49	81,67	33	57,89
	Wysokie	-	-	12	21,95

¹⁷ Rozkład wyników przeliczonych w poszczególnych skalach (C-15, EtG, PCBS) wyznaczono uwzględniając średnie arytmetyczne i odchylenia standardowe.

Kult	Niskie	12	20,00	8	14,04
	Przeciętne	42	70,00	37	64,91
	Wysokie	6	10,00	12	21,05
Wynik ogólny	Niskie	9	15,00	8	14,04
	Przeciętne	41	68,33	37	64,91
	Wysokie	10	16,67	12	21,05

Tabela 3. Emocje w stosunku do Boga badanych niewidomych i słabowidzących – średnie arytmetyczne, odchylenia standardowe, istotność różnic

Emocje w stosunku do Boga	Niewidomi		Słabowidzący		Istotność różnic		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Emocje pozytywne	3,71	0,98	3,39	1,04	1,70	115	0,092
Gniew	1,97	0,99	2,21	1,06	-1,29	115	0,200
Lęk	2,18	0,96	2,07	0,93	0,65	115	0,518
Poczucie winy	2,49	0,91	2,46	0,97	0,22	115	0,826

Dokonana analiza ujawnia, że emocje w stosunku do Boga nie różnicują na poziomie ufności statystycznej badanych niewidomych i słabowidzących. Biorąc pod uwagę poszczególne wymiary Skali EtG S. Hubera zauważa się, że respondenci z obu grup w podobnym zakresie doświadczają w stosunku do Boga przede wszystkim emocji pozytywnych ($t=1,70$; $p>0,092$). Poza tym wskazują na poczucie winy, którego natężenie jest identyczne ($t=0,22$; $p>0,826$), oraz lęk ($t=0,65$; $p>0,518$) i gniew ($t=-1,29$; $p>0,200$) (tab. 3).

Biorąc pod uwagę wyniki przeliczone zauważa się, że 68% badanych niewidomych i 54% słabowidzących cechuje się przeciętnym nasileniem emocji pozytywnych w stosunku do Boga. Wyniki niskie dotyczą prawie 1/5 respondentów, natomiast wysokie częściej osiągają badani ze słabym widzeniem (23%, przy 13% u badanych niewidomych). Podobna struktura wartości przeliczonych zaznacza się w przypadku lęku. Jeśli chodzi o poczucie winy, to aż 72% respondentów niewidomych i 67% ze słabym doświadcza go w stopniu przeciętnym. Wyniki niskie i wysokie dotyczą od 13 do 17% badanych z obu grup. Inny rozkład wyników przeliczonych ustalono w zakresie gniewu, gdzie zaznacza się przewaga przeciętnego nasilenia tej emocji, ale zróżnicowanie pomiędzy badanymi niewidomymi i słabowidzącymi jest wyraźne (odpowiednio: 77% i 58%). Niskie natężenie gniewu dotyczy tylko osób ze słabym widzeniem (26%), przy niewielkiej różnicy w wartościach wysokich (odpowiednio: 23% i 16%) (tab. 4).

Tabela 4. Emocje w stosunku do Boga badanych niewidomych i słabowidzących – rozkład wyników przeliczonych

Emocje w stosunku do Boga	Wyniki	Niewidomi		Słabowidzący	
		N	%	N	%
Emocje pozytywne	Niskie	11	18,33	13	22,81
	Przeciętne	41	68,33	31	54,39
	Wysokie	8	13,33	13	22,81
Gniew	Niskie	-	-	15	26,32
	Przeciętne	46	76,67	33	57,89
	Wysokie	14	23,33	9	15,79
Lęk	Niskie	13	21,67	15	26,32
	Przeciętne	38	63,33	29	50,88
	Wysokie	9	15,00	13	22,81
Poczucie winy	Niskie	8	13,33	10	17,54
	Przeciętne	43	71,67	38	66,67
	Wysokie	9	15,00	9	15,79

Z badań wynika, że w zakresie stylów myślenia religijnego zaznaczyły się istotne statystycznie różnice pomiędzy badanymi. Respondenci niewidomi w porównaniu z respondentami ze słabym widzeniem cechują się znacznie silniejszym uznaniem transcendencji i przekonaniem, że możliwa jest symboliczna interpretacja treści religijnych ($t=3,89$; $p<0,001$). Poza tym w istotnie wyższym stopniu dążą do redukcji lęku, co współwystępuje z wysokim stopniem religijnej pewności oraz pozytywnymi i negatywnymi emocjami w kontakcie z przekonaniem religijnymi ($t=2,31$; $p<0,023$). Jeśli chodzi o krytykę zewnętrzną, to badani niewidomi w istotnie mniejszym zakresie odrzucają prawdziwość twierdzeń o charakterze religijnym ($t=-2,14$, $p<0,035$). Respondenci z obu grup nie różnią się natomiast istotnie statystycznie pod względem relatywizmu ($t=0,00$; $p>0,999$) (tab. 5).

Tabela 5. Style myślenia religijnego badanych niewidomych i słabowidzących – średnie arytmetyczne, odchylenia standardowe, istotność różnic

Style myślenia religijnego	Niewidomi		Słabowidzący		Istotność różnic		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Ortodoksja	3,92	1,05	3,47	1,07	2,31	115	0,023*
Krytyka zewnętrzna	2,96	0,98	3,40	1,25	-2,14	115	0,035*
Relatywizm	4,12	0,89	4,12	0,86	0,00	115	0,999
Wtórna naiwność	5,45	0,84	4,74	1,13	3,89	115	0,001*

Tabela 6. Style myślenia religijnego badanych niewidomych i słabowidzących – rozkład wyników przeliczonych

Style myślenia religijnego	Wyniki	Niewidomi		Słabowidzący	
		N	%	N	%
Ortodoksja	Niskie	8	13,33	12	21,05
	Przeciętne	40	66,67	38	66,67
	Wysokie	12	20,00	7	12,28
Krytyka zewnętrzna	Niskie	10	16,67	11	19,30
	Przeciętne	40	66,67	37	64,91
	Wysokie	10	16,67	9	15,79
Relatywizm	Niskie	10	16,67	10	17,54
	Przeciętne	41	68,33	39	68,42
	Wysokie	9	15,00	8	14,04
Wtórna naiwność	Niskie	9	15,00	7	12,28
	Przeciętne	43	71,67	42	73,68
	Wysokie	8	13,33	8	14,04

Ze szczegółowego rozkładu wartości przeliczonych wynika, że niemal 2/3 badanych z obu grup odznacza się przeciętnym nasileniem literalnego myślenia o zagadnieniach religijnych i uwzględniania transcendencji. Wyniki niskie częściej osiągają respondenci ze słabym widzeniem (odpowiednio: 21% i 13%) a wysokie niewidomi (odpowiednio: 20% i 12%). Również w przypadku krytyki zewnętrznej zaznacza się przewaga wartości przeciętnych, które są udziałem prawie 67% badanych niewidomych i 65% słabowidzących. Wyniki niskie i wysokie dotyczą od 16 do 19% respondentów z obu grup i są do siebie zbliżone. Podobna struktura wartości przeliczonych zaznacza się w zakresie relatywizmu. Jeśli chodzi o wtórna naiwność, to respondenci niewidomi i słabowidzący najczęściej osiągają wyniki umiarkowane, które dotyczą ponad 2/3 badanych. Nie dostrzega się zróżnicowania pomiędzy grupami pod względem wartości niskich i wysokich (rozzrzut wyników od 12 do 15%) (tab. 6).

4. Dyskusja

Celem badań własnych było dokonanie charakterystyki religijności dorosłych niewidomych i słabowidzących w ujęciu wielowymiarowym. Analiza materiału empirycznego pozwoliła ustosunkować się do sformułowanych problemów badawczych.

Eksploracja wykazała, że respondenci niewidomi cechują się istotnie wyższą religijnością w aspekcie zachowań religijnych reprezentowanych przez koncepcję centralności religijności. Badani ci znacznie częściej podejmują praktyki modlitewne, mają istotnie silniejsze przekonania religijne i w zdecydowanie większym zakresie uczestniczą w praktykach religijnych o charakterze sformalizowanym. Ujawniają też tendencję do bardziej znaczącej poznawczej i intelektualnej konfrontacji z treściami religijnymi, ale nie różnią się od respondentów ze słabym widzeniem w zakresie doświadczeń religijnych. Uzyskane wyniki są częściowo zbieżne z wcześniejszymi doniesieniami, które wskazują, że osoby niewidome istotnie częściej niż słabowidzące nawiązują osobowy dialog z Bogiem poprzez praktyki modlitewne¹⁸. Jeśli chodzi o rozkład wartości przeliczonych, to najwięcej badanych niewidomych i słabowidzących osiąga wyniki przeciętne, zarówno w wyniku ogólnym centralności religijności, jak i w poszczególnych podskalach C-15. Ustalona w niniejszej eksploracji struktura wartości przeliczonych nie potwierdza doniesień zawartych w literaturze przedmiotu¹⁹.

Z eksploracji wynika, że emocje w stosunku do Boga nie różnicują istotnie statystycznie badanych niewidomych i słabowidzących. Respondenci z obu grup w podobnym zakresie doświadczają emocji pozytywnych, które można uznać za dominujące. Emocje negatywne są u nich mniej nasilone. Można zatem przyjąć, że stopień niepełnosprawności wzroku nie ma znaczenia dla emocji doświadczanych w stosunku do Boga. W kontekście uzyskanych wyników słuszny wydaje się pogląd, że religijna perspektywa myślenia o niepełnosprawności jest znacząca dla pojawiających się emocji²⁰. U respondentów z obu grup przeważają emocje pozytywne, co może oznaczać, że dostrzegają oni „aspekty sacrum w różnych sferach swojego życia”²¹. Biorąc pod uwagę wartości przeliczone, zauważa się, że badani niewidomi i słabowidzący cechują się przede wszystkim przeciętnym nasileniem emocji pozytywnych i negatywnych w stosunku do Boga.

W zakresie stylów myślenia religijnego ustalono, że badani niewidomi cechują się znacznie silniejszym uznaniem transcendencji i przekonaniem, że możliwa jest symboliczna interpretacja treści religijnych. Ujawniają też istotnie wyższe natężenie ortodoksji, znacznie rzadziej odrzucają prawdziwość twierdzeń o charakterze religijnym, ale nie różnią się istotnie od respondentów ze słabym widzeniem w zakresie relatywizmu. Ze szczegółowego rozkładu wartości przeliczonych wynika, że niemal 2/3 badanych niewidomych i słabowidzących odznacza się przeciętnym nasileniem stylów myślenia religijnego.

Biorąc pod uwagę wyniki badań własnych uzyskane w zakresie centralności religijności, jej wymiarów treściowych oraz stylów myślenia religijnego, należy podkreślić szczególną rolę religijności w życiu respondentów niewidomych. Nasilenie wymienionych zmiennych pozwala wnioskować, że badani niewidomi, w celu polepszenia swojego funkcjonowania, coraz częściej wykorzystują religijne strategie radzenia sobie ze stresem²², co jest zgodne z doniesieniami zawartymi w literaturze przedmiotu²³. W tym miejscu warto zacytować słowa jednej z

¹⁸ B. Szabała, *Religijność osób...*, s. 186.

¹⁹ *Ibidem*, s. 187.

²⁰ A. Cantin, 2018, za: B. N. Aydoğdu, *Disability and spirituality...*, p. 187.

²¹ B. Zarzycka, R.P. Bartczuk, *Polska adaptacja Skali Emocji...*, s. 263.

²² E. Talik, *Jak trwoga, to do Boga? Psychologiczna analiza religijnego radzenia sobie ze stresem u młodzieży w okresie dorastania*, GWP, Gdańsk 2013, s. 29-30.

²³ M. Irzyk, W. Otrębski, *Religijne strategie radzenia sobie z doświadczaniem własnej niepełnosprawności*, [w:] K. Skrzypińska, H. Grzymała-Moszczyńska, M. Jarosz (red.) *Nauka wobec religijności i duchowości człowieka*, Wyd. KUL, Lublin 2014, s. 217.

niewidomych osób, która stwierdziła: „potrzeba zanoszenia próśb do Stwórcy towarzyszyła mi nieustannie, Bóg i głęboka wiara w Niego wielokrotnie pomagały mi zrozumieć trudne rzeczy: śmierć bliskiej osoby, katastrofy takie jak trzęsienia ziemi, powódzie i tym podobne (...) Wiara daje mi siłę, bo przecież każdy człowiek ma potrzebę duchowości. Wiara i modlitwa dają mi wsparcie w pracy nad sobą”²⁴.

W kontekście wyników badań własnych istotne jest podejmowanie przez osoby niewidome i słabowidzące aktywności ukierunkowanych na rozwijanie religijności, np. w ramach wspólnot religijnych. Szczególnie cenną inicjatywą jest tworzenie wspólnot religijnych złożonych z osób z niepełnosprawnością wzroku i pełnosprawnych oraz obecność we wspólnotach asystentów osób z niepełnosprawnością wzroku. Ich wiedza i predyspozycje mogą okazać się użyteczne podczas angażowania osób niewidomych i słabowidzących w różne aktywności o charakterze religijnym²⁵.

Streszczenie:

Celem opracowania jest dokonanie charakterystyki religijności dorosłych niewidomych i słabowidzących w ujęciu wielowymiarowym. W badaniach zastosowano Skalę Centralności Religijności (C-15) S. Hubera, Skalę Emocji względem Boga (EtG) S. Hubera oraz Skalę Przekonań Postkrytycznych (PCBS) D. Hutsebauta. Objęto nimi 60 dorosłych niewidomych i 57 słabowidzących. Z eksploracji wynika, że respondenci niewidomi cechują się istotnie wyższą centralnością religijności. Badani ci znacznie częściej podejmują praktyki modlitewne, mają istotnie silniejsze przekonania religijne i w zdecydowanie większym zakresie uczestniczą w praktykach religijnych o charakterze sformalizowanym. Wykazano również, że style myślenia religijnego różnicują na poziomie ufności statystycznej respondenci niewidomych i słabowidzących. Niewidomi cechują się znacznie silniejszym uznaniem transcendencji i przekonaniem, że możliwa jest symboliczna interpretacja treści religijnych. Ujawniają istotnie wyższe dążenie do redukcji niepewności i lęku, co współwystępuje z wysokim stopniem religijnej pewności oraz pozytywnymi i negatywnymi emocjami w kontakcie z przekonaniem religijnym. Poza tym znacznie rzadziej odrzucają prawdziwość twierdzeń o charakterze religijnym. Jeśli chodzi o emocje w stosunku do Boga, to nie ustalono istotnego zróżnicowania pomiędzy badanymi niewidomymi i słabowidzącymi. Respondenci w podobnym zakresie doświadczają emocji pozytywnych, które można uznać za dominujące.

Słowa kluczowe: religijność, centralność religijności, emocje względem Boga, style myślenia religijnego, osoby niewidome, osoby słabowidzące

Summary:

Religiosity of adults with visual disabilities – a multidimensional approach

The aim of the study is to characterize the religiosity of blind and low vision adults in a multidimensional approach. The research used the Centrality of Religiosity Scale (C-15) by S. Huber, the Scale of Emotions towards God (EtG) by S. Huber and the Post-Critical Beliefs Scale (PCBS) by D. Hutsebaut. They included 60 blind and 57 low vision adults. The research shows that blind respondents are characterized by significantly higher religiosity centrality. These respondents undertake prayer practices much more often, have significantly stronger religious beliefs and participate in formalized religious practices to a much greater extent. It has also been shown that religious thinking styles differentiate blind and low vision respondents at the level of statistical confidence. Blind people have a much stronger appreciation of transcendence and the belief that a symbolic interpretation of religious content is possible. They reveal a significantly higher desire to reduce uncertainty and fear, which coexists with a high degree of

---

²⁴ K. Nowak, K. Kasprzak, R. Kawecki, *12 kropel życia*, Wyd. Sorus, Poznań 2011, s. 73.

²⁵ M. Maciejewska, *Niewidomi we wspólnocie religijnej. Potrzeby i trudności*, „Roczniki Pedagogiczne” 2021, nr 13(49), s. 152.

religious certainty and positive and negative emotions in contact with religious beliefs. Moreover, they are much less likely to reject the truth of religious claims. When it comes to emotions towards God, no significant differences were found between the blind and low vision respondents. Respondents experience positive emotions to a similar extent, which can be considered dominant.

Key words: religiosity, centrality of religiosity, emotions towards God, styles of religious thinking, blind people, people with low vision.

Bibliografia:

Aydoğdu B. N., *Disability and spirituality*, „Spiritual Psychology and Counseling” 2019, vol. 4(2), p. 181-193.

Bartczuk R. P., Wieczetek M. P., Zarzycka B., *Skala Przekonań Postkrytycznych D. Hutsebauta*, [w:] M. Jarosz (red.) *Psychologiczny pomiar religijności*, Wyd. KUL, Lublin 2011, s. 201-229.

Hodge D., Reynolds C., *Spirituality among people with disabilities: a nationally representative study of spiritual and religious profiles*, „Health and Social Work” 2019, vol. 44(2), p. 75-86.

Irzyk M., Otrębski W., *Religijne strategie radzenia sobie z doświadczaniem własnej niepełnosprawności*, [w:] K. Skrzypińska, H. Grzymała-Moszczyńska, M. Jarosz (red.), *Nauka wobec religijności i duchowości człowieka*, Wyd. KUL, Lublin 2014, s. 203-222.

Krok D., *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Wyd. UO, Opole 2009.

Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wyd. Impuls, Kraków 2009.

Maciejewska M., *Niewidomi we wspólnocie religijnej. Potrzeby i trudności*, „Roczniki Pedagogiczne” 2021, nr 13(49), s. 135-155.

Nowak K., Kasprzak K., Kawecki R., *12 kropel życia*, Wyd. Sorus, Poznań 2011.

Peter C., Müller P. C., Cieza R. A., Geyh A. S., *Psychological resources in spinal cord injury: a systematic literature review*, „Spinal Cord” 2012, vol. 50(3), p. 188-201.

Szabała B., *Religijność osób z niepełnosprawnością wzrokową. Struktura i uwarunkowania*, Wyd. UMCS, Lublin 2017.

Talik E., *Jak trwoga, to do Boga? Psychologiczna analiza religijnego radzenia sobie ze stresem u młodzieży w okresie dorastania*, GWP, Gdańsk 2013.

Zarzycka B., *Polska adaptacja Skali Centralności Religijności S. Hubera*, [w:] M. Jarosz (red.) *Psychologiczny pomiar religijności*, Wyd. KUL, Lublin 2011, s. 231-261.

Zarzycka B., *Przekonania postkrytyczne a emocje względem Boga. Eksploracyjne badania w próbie polskiej*, „Polskie Forum Psychologiczne” 2012, nr 17(2), s. 344-353.

Zarzycka B., Bartczuk R. P., *Polska adaptacja Skali Emocji do Boga (EtG) S. Hubera*, [w:] M. Jarosz (red.) *Psychologiczny pomiar religijności*, Wyd. KUL, Lublin 2011, s. 263-291.

Zarzycka B., Tychmanowicz A., *Wiara i siła. Religijność w procesach koherencji*, Wyd. UMCS, Lublin 2015.